

ПИСМО ВОЈВОДЕ МАРКА МИЉАНОВА ВОЈВОДИ ЛАЗАРУ СОЧИЦИ ИЗ ФЕБРУАРА 1882. ГОДИНЕ

У прилогу објављујемо писмо војводе М. Миљанова војводи Лазару Сочици од 16/28. фебруара 1882. године, писано пуна три мјесеца прије но што ће поднијети оставку на своје функције. У овом случају нас нарочито интересује држање М. Миљанова према устанку у Херцеговини и Кривошијама против Аустро-Угарске у којој је видио, уз још јаке турске снаге на Балкану, новог и главног непријатеља слободе и јединства народа, за које се он одавно и упорно борио. Војвода је сматрао да ће се ослободилачки покрет у сусједству повећавати сопственом снагом све до побједе, и да ће тиме увелико допринијети положају и угледу Црне Горе. Од почетка се залагао да се побуњеном народу што прије и више помогне. Књажев званични став о немијешању у те догађаје није се мијењао и Војводиној молби да учествује у њима није се могло удовољити. То је, највјероватније, највише и учинило да он дâ оставку на своје функције и повуче се у приватан живот.¹

Такву књажеву политику према побуњеним Херцеговцима Војвода је критиковао пред књазом и, помиње се, пред аустроугарским представником на Цетињу. Због тога су га аустроугарске власти гледале као свог изразитијег непријатеља у Црној Гори, не мањег од војводе Л. Сочице и још неких црногорских главара уз границу према Херцеговини. Јасно је било да разилажење М. Миљанова са књазом није било личне природе. Узрок су били важни интереси Црне Горе, како их је он схватао.

На поруке Беча, чији је посланик намјеравао да М. Миљанову донесе „књажевску титулу за Арбанију“, овај је одговарао да му жели зло не мање од онога што га он жели Српству. Није му било стало што ће се Аустрија ругати пркосу сиромашног народа који нема довољно снаге да јој се одупре. Задовољавао се увјерењем да бечки цар нема ни блага ни силе којима би га купио или смео у јасним мислима и вршењу дужности. Да Аустро-Угарска није ништа зло другима учинила „до Босну и 'Ерцеговину што је узела, ко има срца свако јој је крвник“, писао је он Т. Оравцу 1883. године.

¹ Ј. Холечек, *Марко Миљанов*, Београд 1960, 90—91.

Убрзо потом саопштио је он Нову Спасојеву, кучком командиром, да би радије у босанским и херцеговачким планинама под ведрим небом све муке подносио, штету бечком цару чинио и коју рану српску осветио, неголи уживао под књажевским или каквим другим чином који му је већ био нуђен. Нову је тада поручио да каже аустријском посланику, а овај цару, да би му више добро жељели него што му је тада желио зла само кад би помогао да се сједини Српство: Босна и Херцеговина, Црна Гора, Србија и Стара Србија, па да то буде једна држава.²

Писмо садржи најинтимнија размишљања о судбини Српства, судбини побуњене Херцеговине и Босне, потреби непрекидне и упорне борбе против бечке политике на Балкану. Оно представља, у ствари, политичку исповијест Војводину о положају Црне Горе и сусједних покрајина, о перспективама даље борбе за њихову слободу и јединство, о сопственим прегнућима на тако важном пољу које је ангажовало читаву његову пажњу и способност разумијевања свега онога што је угледном војводи могао донијети сјутрашњи дан. Пишући о Пеку Павловићу, он износи и своја схватања политике уопште, посебно политике великих према малим народима, и средстава борбе којима се требало што прије, одлучније и организованије послужити. Од Црне Горе и себе у њој захтијевао је одлучујуће кораке, више самопријегора и досљедности да се замишљена државна заједница што прије оствари. Тражио је рад за неодложну и побједоносну борбу, а не ријечи и препуштање току догађаја. Примјећује се у писму и узбуђење, очигледно пред коначни разлаз са књазом.

У ратовима заслужни црногорски главари (М. Миљанов, Ј. Пилетић, П. Павловић) разумијевали су да се наслоном на Србију увелико може помоћи још неослобођеним народима под Турском и Аустро-Угарском, иако им, вјерујемо, није било непознато закључење тајне конвенције између владе Обреновића и Беча (јуна 1881). Посебно им је тешко падала окупација Босне и Херцеговине, с којима су жељели да до краја дијеле и зло и добро.

Узраст црногорске друштвене средине у којој су они дјеловали био је знатно заосталији од већ национално формираног друштва Србије, и није чудно што су они од ове земље тражили помоћ за остваривање планова ослобођења угњетених маса у Старој Србији, Босни и Херцеговини. С друге стране, влада Србије била је у могућности да на Црну Гору и сусједне покрајине гледа као на подручја чијим би припајањем прије свега повећала број својих држављана.

М. Миљанов је реално оцјењивао односе снага на Балкану, а посебно опасности од присуства Аустро-Угарске у Босни и Херцеговини и на границама према Србији и Црној Гори. Али је, с

² М. Миљанов, Сабрана дјела I, Писма, Графички завод, Титоград 1967, стр. 148, 150.

друге стране, превиђао друге чиниоце у развоју односа између ове двије земље и положају народа Босне и Херцеговине. Он је свакако знао да у овим двијема покрајинама живе, поред Срба, и Хрвати и Муслимани, који су такође учествовали у устанку против Аустро-Угарске. Зато и каже да се међусобно не питају шта ко вјерује, већ чија им крв грије срце и чијим језиком говоре. Своје схватање Српства везао је он за схватање интереса ослободилачке борбе малих народа на овом дијелу Балкана, које у писму помиње. То су, рекао бих, крајњи домети његовог смисла за политику који је успио да стекне вишеструком борбом и животом у Црној Гори, у друштвено-политички и економски слабо развијеној, али богатој посебним одликама у односима и схватањима људи, који су скоро осам деценија живота у сопственој држави осјетили себе као значајног чиниоца у рјешавању и крупнијих питања борбе и постојања у овом крају свијета. На такву своју земљу гледао је као на базу и залог за настављање ослободилачких акција, али није имао могућности да дубље залази у питања која су се неминовно и све јасније постављала у вези с њеном улогом и перспективама даље борбе. Чињеница је да је својој Црној Гори, као и други оног времена, приписивао и извјесна предводничка својства у борби за ослобођење Српства које доста често помиње. И из тога излази да своју земљу није утапао у другога, нити је лишавао улоге чувара дубоких српских традиција и личности коју је у својој историји добила, посебно дугим континуитетом живота у слободи. Сасвим је схватљива и његова помисао да се ни послје пропасти Турске и Аустро-Угарске на Балкану Црна Гора не би могла одржати без помоћи других у непосреднијем и даљем сусједству. Изгледа да је све те противурјечности М. Миљанов изражавао јаче неголи ма који други Црногорац његовог времена.

Таква су, ето, била схватања педесетогодишњег заслужног црногорског војводе, који се, најзад, како је писао уочи смрти, осјећао прилично срећним као Куч, „а као Србин несрећан и незадовољан“.³

Писмо се овдје, колико знамо, први пут објављује у цјелини. Уз ово одмах треба рећи да је прије десет година објављен четврти дио његовог текста.⁴ Мјеста из писма навођена су са ци-

³ М. Миљанов, Сабрана дјела I, Писма, 156.

⁴ Радун Мићковић, Да ли је „Посланица сердару Јолу Пилетићу“ дјело Марка Миљанова или неког другог аутора, Преглед (Сарајево), год. XI (1959), књ. II, стр. 434—436; Р. Мићковић, О односима Марка Миљанова с цетињским двором, Преглед, год. XII (1960), књ. I, стр. 95. — Напомињемо да су у цитираним мјестима писма (стр. 435—436) двије ријечи погрешно прочитане: Не „... не узде њене“ већ „... заплетене узле њене“ и не „... нашијех народа“ већ „... малијех народа“. Уједно треба поменути да војвода М. Миљанов није писао писмо својом руком, нити га је потписао. Још нијесмо били у могућности да упоређивањем рукописа дознамо име човјека коме је Војвода диктирао то писмо. Истим рукописом је писано и још понеко писмо упућено другим личностима.

љем да се упоређењем мисли и појединих израза са неким стиховима првог издања „Посланице сердару Јолу Пилетићу“, објављене у Београду 1883. године, доказује ауторство војв. М. Миљанова, а не Т. Ораовца, како је овај то тврдио 1930. године а други прихватили. Нема сумње да рад Радуна Мићковића представља користан прилог расправи о стварном ауторству „Посланице сердару Јолу Пилетићу“. Ако нијесмо успјели да искључимо могућност да је М. Миљанов диктирао писмо Т. Ораовцу, сигурно можемо тврдити да га овај није написао, нити га је у име војводино могао послати Л. Сочици. На ову тврдњу наводи нас уочљива сличност садржине писма и *Посланице*. Нема сумње да су у њима изложена схватања могла бити једино М. Миљанова и никог другог. То доказују, уосталом, и његова друга писма која смо већ поменули.*

Ђ. Д. Пејовић

Текст писма, објављеног са минималним интервенцијама, углавном у интерпункцији, ради лакшег читања, у цјелини гласи:

„Драги Лазаре!

Један од највеселијех гласова које сам у моме животу имао био је глас о рођењу твога сина. Мио ми је с тебе, али више са твоје госпође Јоване и сестре Милице, јер си се ти разговарао са људима и пријатељима а њима је разговор данас настао. Молим се Богу да ти синчић дуго поживи и да буде од користи не само себе и тебе него више мученоме нашем народу. Мио ми је твој син, и колико ми је мио ја га не штедим од мога имена, него реци нашој сестри Милици да му нађене име моје, а то знаш које — Марко. Нек носи име твога брата а његова стрица. С мојим именом не желим да наследи муке и страдања, него да доживи оно што ја и ти желимо, а то слободу и уједињење српског мученог народа. Да доживи оно што ћемо ја и ти бојим се тешко доживјети, јер нас Србе развукује куси и репати. Сто ђавола наперили су своје отровне стријеле противу Српства, које да има двоје не би се свијех врагова бојао, а то да имамо прегнућа и слоге свакоме бисмо одољели. Из ових ријечи можеш мислити да сам пао у очајање и да се тешко надам срећи српској. Не, у очајање пао нијесам, јер очајање за људе није, али се бојим, јер мало је међу нама онијех који чују и осјећају брацке јаде, који не међу границе између Срба; јер се једно срце и једна душа дијелити не да, а ми смо Срби залуду једно тијело, но на жалост нијесмо једна душа, а то је и узрок нашег петовјековног страдања. Но дако се и ми сјетимо нашега гријеха и дако пођемо сви путем Ерцеговаца и Бошњака који не питају што ко вјерује но чија му крв грије срце и чијијем језиком између се говоре. Живјели Ерцеговци и Бош-

* О истом питању је *Слободна мисао* (Никшић) од 1932. до 1935. године објављивала доста жучне текстове више учесника.

њаци који се сјетише изарана опет своје погрешке — виђоше своју грдну погрешку, пружише руке један другоме и пођоше да се очајнички боре противу највећег непријатеља не само српског него и словенског.

Политика за нас јошт није, за нас је оно што побрка и разкине све заплетене узде њене. Наша политика треба да стоји у анцару, ми треба да смо војнички логор све дотлен док сви не заплјевамо пјесму о слоги и јединству српскоме. Али што ћеш, и ја и ти треба до времена да стојимо овако. Дође ли мука и пропаст браће наше, треба да чинимо оно што од нас тражи сваки они што поштено мисли. Стојмо тврдо, а хитње не треба. Но ја се надам у прегнуће нашег омиљеног Господара и у ону његову свету идеју с које до данас није оступао, да ће учињети оно што од њега чека сваки на мукама издишући Србин и због чега му моли Бога за здравље.

Надам се да ће се сјетити они који су на чело српског народа све несреће српске и да ће заједнички учињет све што се од њих иште.

Фала Богу, Лазаре, што ради Пеко, ка је отишао у Србију. Да ли се и он одао политици. Бојим се да је почео разумјевати што је она — то јест политика, а Пеко и политика то је нешто што се не слаже, почем је Пеко они који је кадар метнут лагум под зеленијем столом, на којему бездушни и ненасити људи уз чашу играју са срећом и судбином малијех народа. Мислим да Пеко не може разумјети што је то мир и политика, јер једно ни друго за њега није све дотлен док чује да иђе има Србина који је под туђијем јармом. Дој ће Пеко у помоћ браћи. Ти знаш да се он не боји смрти. Пеко сматра смрт за највећу награду, само ако се до ње дође не за себе, ни за славу личну, него за спас нашега народа.

...наш да оно нијесу људи који. само за себе и који желе све себе. Пе[ко] [је] био они који није радио за себе, нит је мислио о себе. Мислио је до данас о ономе о чем треба и сваки Србин који је од литре (!) да мисли, а то о слободи и јединству нашег народа. Немој мислит — доћи ће Пеко да по његовоме гракне проз Ерцеговину и Босну. Питаће Пеко Швабу: „Куд ће ћосо? Ово је моја кућа, ово је српска земља, Србин има своје владоце. Не треба Србу они који каже ја па ја и опет ја, па тек долазиш ти, него ће Пеко рећи: Ми смо ми. Срб и Швабо не слаже се. Ко ме мучке коље не треба ми. Доћи ће Пеко, разгранаће проз Ерцеговину.

Немој се, Лазаре, бојати. Кад је јадни Турчин под Беч долазио опет није могао покорити црногорске стијене. Црногорац је осветио Србе и Косово, али знади да данас ја више цијеним и поштујем Стојана, који метну лагум Берлинскоме конгресу, који се диже да ћера вука који носи на себе овчију кожу, који вите-

шки не рашири Царств[о]. . . женидбом и удајом постаде ве. . . ци-
јеним Стојана више од Милоша.

Ја се бојао нијесам Српству, пр[отиву] томе што знам да је
Швабо највећи крвник српски, јер сам знао да је ћесару син оже-
њен и да Србин не даје своје шћери никоме осим Србина.

Бојао сам се да ће што марифетом учињети, али и он окре-
ну ону пјесму која је нама добро дошла. Поче да бије и да туче
Србе, а Србо кад оће умије стат на пут ономе који у пушку све
наоди.

Ја сам се, драги Лазаре, бојао да Швабе не употребе своју
мајсторију и да лијепијем и меднијем начином не изведу нашу
браћу преко свиле на трње.

Знади, кад је он узео они начин којег није Турчин никад
употребљавао, да ће му ђаво срећу понијети. Ко ме Бог хоће да
дође врху главе узме му памет, говори наш народ.

Чуо сам да неко пријети да ће заузети Црну Гору. Здраво
наше жене, нек сви ми погинемо, оне неће допуштити да наше
стијене буду прегажене, јер оне сестре. . . ћери и мајке јунака, ју-
нака онијех. . . ове за сребро и злато, него за образ, [слободу], Го-
сподара и вјеру.

Пишући ти ово, јади ми срце море. Не бих ништа желио као
то да ми је видјети што ради Стојан, Ченгићи и други који се
боре за слободу. О да могу, или да ми је знати да не бих учинио
штете нашој држави, поради себе жељно бих пошао да као прост
војник даднем душу за слободу Босне и Ерцеговине.

Не могу ти више писати. Радња треба а не ријечи. Приче-
кајмо па ондар и радит треба.

Поздрав госпођу Јовану, нашу сестру Милицу, твога мало-
га Марка.

Прими и ти поздрав, твој љубећи те брат

Марко

Подгорица 16/2. 1882. год.“

На полећини: 20/2. 1882. год. од в. Марка Миљанова чести-
тка за рођење сина и још односно херцеговачког устанка и Пеко
Па[в]ловић хоће ли доћи у херцеговачки устанак“**